

Els comentaris lingüístics a la premsa escrita

Albert Jané

Institut d'Estudis Catalans

Com és ben sabut, les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra, publicades a la premsa de Barcelona partir de 1919, constitueixen el gran precedent, el referent indiscutible de totes les seccions aparegudes en diaris, revistes i altres publicacions, destinades a comentar problemes i aspectes diversos de la llengua catalana, normalment, però no exclusivament, amb un propòsit clarament normatiu. Després de Fabra, les col·laboracions d'aquest caràcter han estat prou nombroses, i fer-ne un inventari exhaustiu (sempre s'ha de dir, en aquests casos, intencionadament exhaustiu) ha d'exigir un esforç i una capacitat de treball de molta consideració. Un cert nombre d'aquestes col·laboracions han estat després aplegades en volums; d'altres, en canvi, no han conegut aquesta destinació final i cal anar a les hemeroteques si un en vol tenir un coneixement concret.

En el llibre de Joan Solà *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*, publicat l'any 1977, doncs ara fa quaranta anys (Edicions 62, Llibres a l'abast, Barcelona), hi ha una informació marcadament crítica sobre la gairebé totalitat de les seccions d'orientació lingüística aparegudes, fins aleshores, a la nostra premsa i en d'altres publicacions periòdiques. El llibre de Joan Solà continua essent una obra de referència indispensable per a l'estudi d'aquest aspecte de la història de la llengua catalana.

Dediquem el present treball a donar compte de les seccions sobre llenguatge aparegudes a les publicacions *Bloc Maragall*, *Tele/estel*, *Patufet* i *Ara*, en un període de temps que va de 1964 a 1987.

BLOC MARAGALL

L'any 1960 era encara molt difícil obtenir un permís per a l'edició d'una publicació en llengua catalana que tingués un caràcter periòdic, regular. El singular editor, alhora poeta, gramàtic i assagista, Miquel Arimany, de bona i persistent memòria, ja havia demostrat la seva capacitat de maniobra amb la publicació de la revista

literària *El Pont*. Sembla que la seva periodicitat certament irregular, com si es tractés no d'una revista sinó d'una miscel·lània, va ser el que li va permetre superar aquell difícil escull administratiu. I com que el 1960 s'esqueia el centenari del naixement del poeta Joan Maragall, que va ser objecte d'una commemoració oficial, l'hàbil Arimany va aconseguir el permís imprescindible per a la publicació d'un calendari de full diari, de tanta tradició a casa nostra: en una cara del full hi havia el dia del mes i de la setmana, amb tota la informació astronòmica complementària, i en l'altra, un text de caràcter variat: un poema breu, un acudit, una anècdota, una endevinalla, una recepta culinària... En aquest cas, aquest contingut era solament de textos de Maragall, poemes i fragments d'articles, alguns d'ells en castellà, cosa que va servir a Arimany per a presentar el bloc com una publicació bilingüe. L'any següent, el contingut del bloc ja era més normal i monolingüe, i sembla que Arimany va aconseguir el necessari permís adduint el precedent.

A partir de l'any 1964 el *Bloc Maragall* va enriquir el seu contingut amb la publicació periòdica, cada dimecres, de comentaris sobre aspectes diversos de la llengua catalana que signava el professor Jaume Vallcorba i Roca. Eren notes més aviat breus, de caràcter bàsicament didàctic, amb una alternança, com és habitual en aquesta mena de textos, dels simples recordatoris de la normativa establerta, tant gramatical com lèxica, especialment d'aquells casos objecte d'una vulneració habitual o freqüent, amb les aportacions més originals, fruit d'un estudi aprofundit de la llengua per part de l'autor, que en cap cas no contradeien la normativa sinó que la complementaven. Entre aquestes aportacions cal evidentment destacar les observacions de Vallcorba sobre la distribució dels verbs *ésser* i *estar*, que, com se sap, va ser un dels temes en què més va excel·lir, així com sobre la distinció bàsica entre el complement determinatiu i el complement partitiu, de la qual va treure tant de rendiment. No hi falten diversos comentaris sobre aspectes psicològics del llenguatge, tema que havia estat també objecte dels estudis i les reflexions de Jaume Vallcorba.

D'altra banda, algunes de les seves notes tenen forma de lliçó, amb exercicis que proposa a la competència dels seus lectors.

Una selecció d'aquests textos de Vallcorba va ser aplegada l'any 1978 en el volum *Punts essencials de català en lliçons breus. Selecció dels textos lingüístics i gramaticals inserits als Blocs Maragall de 1954 a 1978*, publicat en una de les múltiples col·leccions del mateix Miquel Arimany i amb un pròleg de l'editor. D'altra banda, el contingut d'aquest volum ha estat recollit en el Volum I de l'*Obra gramatical i lingüística completa* de Jaume Vallcorba, aparegut al cap de molt poc de la defunció de l'autor (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010), i s'ha previst la publicació de la resta dels seus articles en el Volum III, d'aparició imminent.

TELE/ESTEL

El setmanari *Tele/estel* va començar a sortir, a Barcelona, el mes de juliol de 1966. Era la primera publicació periòdica regular escrita en català, i que no comptava amb l'aixopluc de cap institució, que aconseguia el necessari permís administratiu des de l'any 1939. L'empresa editora havia dut a terme un intent anterior, concretament el 1964, que no havia reeixit. En el contingut de la revista havien previst una secció d'orientació lingüística, que havien encarregat al prestigiós lingüista, esperantista i pedagog Delfí Dalmau, el qual els va lliurar tot seguit un primer article que havia d'iniciar la seva secció setmanal, que va denominar «Aclariments lingüístics» i que era el títol d'un llibre seu que havia aparegut no feia gaire dins la col·lecció «Panorama actual de les idees», de l'editor Rafael Dalmau, però com que no es va aconseguir el permís, l'article havia quedat inèdit. I quan al cap d'un parell d'anys es va obtenir el permís per a la publicació de *Tele/estel*, ja en feia un que el senyor Dalmau era mort. El seu article, però, va ser publicat en el número 1 de la revista i el seu director va proposar la

continuació de la secció al gendre de Delfí Dalmau, Josep Ibàñez Senserrich, casat amb la seva filla Maria Eugènia. Josep Ibàñez feia classes de català des de feia uns quants anys, seguint les directrius de Joan Triadú, havia obtingut el títol de professor de grau mitjà atorgat per la JAEC i era un dels autors de la gramàtica *Signe*, publicada el 1962. Va acceptar l'encàrrec i va mantenir la secció, amb el mateix títol, «Aclariments lingüístics», durant un any, amb una rigorosa periodicitat setmanal.

Els articles de Josep Ibàñez no eren notes breus sinó d'una extensió considerable, superior, potser, a la de tots els seus precedents. El seu caràcter era eminentment divulgatiu, amb una subjecció absoluta a la normativa oficial, però no deixava de tractar punts inèdits com a reflex inevitable del pas del temps. I, especialment, es pot afirmar que tenia una audiència neta superior a la que podien haver tingut les seccions anàlogues aparegudes en altres publicacions des de 1939. Això li va valer una correspondència nombrosa, de lectors que li feien consultes i li exposaven els seus dubtes sobre qüestions de correcció lingüística. Josep Ibàñez va procurar atendre tant com va poder aquestes consultes, i en nombroses ocasions va sol·licitar l'assessorament de les nostres autoritats lingüístiques, concretament de Ramon Aramon i Serra i de Francesc de Borja Moll, tots dos membres de la Secció Filològica, que van valorar molt positivament la feina de Josep Ibàñez. Recentment, els professors Daniel Casals i Neus Faura, de la Universitat Autònoma de Barcelona, han publicat a la revista *Estudis Romànics* (Volum XXXVII, pp. 85-113) un extens i documentat treball sobre la personalitat i l'obra de Josep Ibàñez i Senserrich, centrat especialment en la seva col·laboració a la revista *Tele/estel*. D'altra banda, els seus articles no han pogut ésser aplegats en volum. Ibàñez els va oferir a Joan Agut, director d'Editorial Barcanova, justament quan aquest acabava de cessar en aquell càrrec, i l'intent, doncs, va resultar infructuós.

Josep Ibàñez, a més de professor de català, era, bàsicament, un informàtic de punta, en una època en què la informàtica començava a tenir, en la nostra societat, el paper tan preponderant que des de fa un quant temps tots li reconeixem. Això el va dur, més endavant, a ocupar el càrrec de director general dels Serveis d'Informàtica de la Generalitat de Catalunya. En l'època de què parlem, ocupava un càrrec de molta responsabilitat en l'empresa privada, que li exigia plena dedicació. Això va fer que la col·laboració a la revista *Tele/estel*, amb l'obligació ineludible d'escriure un article setmanal, un article que no es podia resoldre en qualsevol banalitat i en què no es podien fer afirmacions improvisades, li resultés una servitud massa feixuga

i em va proposar de substituir-lo. Val a dir que en aquella època la meva activitat professional es relacionava d'una manera o d'una altra amb el conreu escrit de la llengua i, per tant, estava en condicions més favorables per a assumir aquella responsabilitat. Per tant, no vaig vacil·lar a acceptar la proposta del meu amic i, per part de la direcció de la revista, no hi va haver cap inconvenient. Recordo que el director, el veterà periodista Andreu Avel·lí Artís, que havia popularitzat el pseudònim *Sempronio*, va expressar la lleu temença que potser el públic lector del setmanari donaria a aquell canvi una interpretació errònia, de caràcter negatiu, però quan li vaig explicar la relació existent entre Josep Ibàñez i jo, com a coautors, entre altres coses, de la gramàtica *Signe*, el bon senyor va quedar del tot tranquil. Val a dir que tot el temps que va durar la meva col·laboració, fins a la desaparició definitiva del setmanari, no s'hi va interferir mai, i vaig escriure sempre amb una llibertat total, sense traves ni objeccions de cap mena.

El propòsit deliberat de relacionar els meus articles amb algun aspecte de l'actualitat i el de procurar proposar, per poc possible que fos, solucions que no fossin detonants ni insòlites per als defectes de llenguatge que calia combatre, van ser les idees guiadores dels meus articles a *Tele/estel* i que he mantingut en col·laboracions posteriors. Calia posar en relleu, en suma, que l'expressió correcta de la nostra llengua no havia de ser necessàriament, com sovint pretenen, tal com deia Carles Riba, «certs ignorants o, pitjor, certs malèvols», artificiosa, encarcerada, arcaïtzant i fins i tot difícilment intel·ligible. Una solució òptima per a remeiar una forma de llenguatge inacceptable és aquella que resulta totalment familiar a l'usuari. Com a mostra de connexió amb l'actualitat del moment recordo que l'estrena d'una obra de Pirandello amb un títol que contenia una incorrecció, *Aquesta nit improvitzem*, per *improvisem*, em va servir per a parlar de la forma correcta dels verbs obtinguts de formes nominals com *improvís*, *matís* i *tamís*, sense la intervenció del sufix *-itzar*.

La revista *Tele/estel* va desaparèixer l'any 1970, després d'una suspensió temporal l'estiu de l'any anterior. Encara que no es vol que sigui dit, tinc la convicció que la causa de la seva desaparició va ser la injusta desafecció dels lectors. Jo hi vaig mantenir la meva col·laboració fins a l'últim número. Posteriorment, per iniciativa del benemèrit editor Josep Maria de Casacuberta, el conjunt dels meus articles van ser publicats a la «Col·lecció Popular Barcino», cosa que he de confessar que va ser per a mi un motiu de satisfacció, amb un pròleg molt generós que dec a l'amistat amb què em va honorar el gran escriptor Joan Oliver.

PATUFET

La famosa revista infantil *En Patufet*, liderada per l'inoblidable Josep M. Folch i Torres, va deixar d'aparèixer, fulminada inexorablement per la vandàlica fúria espanyola d'aquell moment, el mes de gener de 1939. Van haver de passar gairebé trenta anys perquè pogués tornar a aparèixer, amb el nom lleugerament alterat, sense l'article personal, a causa, sembla, d'un error administratiu. El fet és que el 6 de desembre de 1968, *Patufet* sortia a tots els quioscos de Catalunya amb un èxit de vendes realment excepcional. Desgraciadament, aquest èxit inicial no es va mantenir i, per causes que han estat llargament debatudes i analitzades (el pas del temps, la indefinició del públic al qual la revista anava adreçada...), les vendes van baixar fins a un extrem insostenible i *Patufet* va desaparèixer definitivament el mes de juny de 1973.

El conegut escriptor Josep Miracle i Montserrat va publicar durant tota aquesta etapa de la revista una pàgina d'orientació lingüística que es deia «La Nuri també en vol saber». Josep Miracle havia conreat amb eficàcia tots els gèneres literaris. Era l'autor de diverses biografies, entre les quals destacaven les de Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Pompeu Fabra i Josep Maria Folch i Torres. En el camp de la llengua, havia col·laborat directament amb Pompeu Fabra en la redacció del *Diccionari general de la llengua catalana*, del qual, posteriorment, va revisar la quarta edició, havia publicat una *Gramàtica catalana* de caràcter eminentment didàctic, repetidament reeditada, i, encara, anys més tard va elaborar diversos

repertoris lexicogràfics. Per tot plegat, era, sens dubte, la persona més idònia per a fer-se càrrec d'una secció destinada a donar orientacions sobre l'ús correcte de la llengua a un públic de nois i noies.

A fi de connectar amb els joves lectors de la revista, Josep Miracle va adoptar la forma epistolar. Els seus articles eren com cartes adreçades a una corresponent imaginària, la Nuri, de la qual resolia els dubtes gramaticals o de lèxic que aquesta li plantejava, i, especialment, comentava i esmenava les incorreccions lingüístiques que havia detectat en les suposades cartes que rebia de la nena. En els primers números el text apareixia sense il·lustració, cosa que el feia certament poc atractiu, però aquesta deficiència es va corregir quan el dibuixant Joan Puig va intervenir en la revista. Sembla que la secció va ser prou llegida, però més aviat per gent gran que no pas pels lectors joves als quals, en teoria, anava adreçada la revista. Cal convenir, d'altra banda, que el text era més aviat discursiu, amb moltes consideracions marginals.

Cal suposar que aquests textos de Josep Miracle no han estat recollits en volum. En tot cas, no en tenim pas notícia. D'altra banda, no n'hi ha cap referència en el llibre esmentat de Joan Solà, tot i que la publicació dels textos és immediatament anterior a la del llibre. És molt probable que Solà no n'hagués arribat a tenir coneixement.

ARA

No és pas qüestió del diari que surt regularment des de fa uns quants anys, sinó d'una revista de vida efímera que va aparèixer setmanalment durant el primer trimestre de l'any 1987. El promotor de la revista va ser l'editor Joan Agut, aleshores director d'Editorial Barcanova, que hi va associar Counterfort, l'agència de publicitat de l'editorial, de l'estructura empresarial de la qual es va beneficiar. La idea era de fer una revista en llengua catalana basada, essencialment, en la informació detallada dels programes de televisió i de ràdio de les emissores catalanes, semblantment a les que ja hi havia, i hi deu continuar havent, en llengua castellana. Una informació heteròclita sobre temes diversos (entrevistes, gastronomia, modes, grafologia, entreteniments, etc.), que, presumiblement, havia d'interessar un nombrós públic popular, completava el contingut de la revista.

No hi faltava una secció de temes de llenguatge, destinada no solament a corregir formes incorrectes més o menys habituals, sinó també a potenciar maneres de dir castisses, populars i genuïnes. La secció es deia «Racó de l'idioma», i Joan Agut me la va encarregar a

mi. Els textos eren brevíssims, amb una il·lustració que ocupava molt més espai, amb la pretensió lògica que incités a la seva lectura. Per la meua part vaig procurar que aquells textos fossin àgils i amens, desproveïts de tota mena d'artifici, aptes per a la fàcil comprensió d'un públic majoritari. El fet és, però, que, com en el cas de tants altres intents anàlegs, la revista no va aconseguir captar tot el públic que calia i va haver d'interrompre la publicació al cap de tres mesos encara no.

Els meus textos eren tan breus que em puc permetre de reproduir-ne un de sencer, un que duia per títol *Quin un!*: «S'imaginem, senyores i senyors, quin efecte que faria que algú —un catalanoparlant, és clar—, parlant en castellà, digués: “¡Que uno, Pedro!”, “¡Que otra, Josefina!”? Li dirien ase, ruc, ignorant, analfabet, llanut i aixafaterrossos. Potser ho anirien a dir i tot al ministeri fiscal, a veure si hi trobava indicis de delictes. En canvi, són molts els catalans que diuen “Vaia un, en Pere!”, “Vaia una altra, la Josefina!”, i no sembla que ningú hi tingui res a dir. Doncs, mirin-s'ho com vulguin, però és ben bé el mateix. Però a l'inrevés, és clar. En català s'ha de dir *Quin un, en Pere!*, *Quina altra, la Josefina!*»

EL RACÓ DE L'IDIOMA

S'imaginem, senyores i senyors, quin efecte que faria que algú —un catalanoparlant, és clar—, parlant en castellà, digués: “¡Que uno, Pedro!”, “¡Que otra, Josefina!”? Li dirien ase, ruc, ignorant, analfabet, llanut i aixafaterrossos. Potser ho anirien a dir i tot al ministeri fiscal, a veure si hi trobava indicis de delictes. En canvi, són molts els catalans que diuen “Vaia un, en Pere!”, “Vaia una altra, la Josefina!”, i no sembla que ningú hi tingui res a dir. Doncs, mirin-s'ho com vulguin, però és ben bé el mateix. Però a l'inrevés, és clar. En català s'ha de dir *Quin un, en Pere!*, *Quina altra, la Josefina!*

Albert Jané